

СТАНОВИЩЕ
за дисертационния труд
на доц. д-р Морис Наме Фадел
**„Детективи, разузнавачи, Студена война:
криминалната и шпионската литература в сравнителна перспектива“**

от
проф. Пламен Антов, д. н.
Институт за литература – Българска академия на науките

1. Относно самата работа на доц. Фадел, на първо място би могло да се отбележи, че по темата и патоса си това е строго корпоративна дисертация, в която властва една колектива, институционална воля. Иначе казано, тя се вписва в мащабния изследователски „проект” на департамент „Нова българистика“ към НБУ за изследване на литературата от т. нар. епоха на НРБ.

В рамките на този период авторът е избрал да се фокусира върху един много специфичен жанр, който в ред отношения е с уникално място и роля. В какво се състои това уникално място? – От една страна, формално, криминалният жанр изобщо, във всичките си поджанрови разновидности, заема една от най-низовите позиции в обичайната йерархия на жанровете. От друга страна обаче той обладава извънредно висока идеологическа функционалност, което точно в епохата на НРБ никак не е без значение. Това съчетание на „ниско” и „високо” не е парадокс, и изгоден брак по сметка. – Но както ще ни каже изследването на доц. Фадел, до него не се стига лесно и отведнъж, нито пък той е присъщ само на силно идеологизираната соц литература.

2. Преди да се отдаде на синхронни изследвания, дисертацията се заема с реставриране на „вертикалната” парадиматика на жанра, за да разкрие една двойственост на произхода, която ще се съхрани докрай като същност на жанра, включително и в неговата соц-версия. А именно съединяването на престъплението (собствено криминалният компонент) с шпионажа и контрашпионажа. (Има го още у ранните класици на жанра, като Конан Дойл и Агата Кристи, които конструират и задават жанровата парадигма изобщо.) – Това е първата сравнителна перспектива, която изследването разгръща – в исторически план.

Такава жанрова археология е предприета в Първата част на дисертацията, като за целта е привлечен съответен теоретичен инструментариум, в лицето на изследователи на жанра като Кракауер, Болтански, Дюбоа, частично и Карло Гинсбург.

Централната, водеща теза на автора е модерният характер на жанра: и късният исторически момент на появата му, и собствената му специфика разкриват криминалният жанр във всичките му разновидности (детективски, шпионски, „черен”) като симптом на модерността. Сродяват го по фундаментален начин с други модерни явления в литературата от втората половина на XIX и XX век. – Това дава основание на М. Фадел да приложи някои подходи на „високата” модерна и постмодерна теория (неизбежният Пол Де Ман), макар да го прави в един минимален размер, ненатрапливо, устоявайки на изкушенията за крайни спекулации, които заниманията с такъв силно нормативен жанр несъмнено предлагат.

3. Във Втората част дисертацията навлиза в същинския си предмет: рецепцията на жанра в българската литература между 1944 и 1989 г. Именно *рецепцията* – това е ключово понятие в тази част, работещо в различни смисли. В по-тесен смисъл се

прибягва до похвати на рецептивистката теория, макар и по един, така да се каже, отрицателен начин, доколкото точно в този жанр читателят най-малко е съавтор на автора. Но – както стана дума – това се прави без навлизане в големи дълбочини. (Изобщо тук М. Фадел, за разлика от предишните си две книги, тенденциозно се въздържа от теоретико-философски изкушения, макар че самият предмет на изследването предполага такова навлизане – дотолкова, че лично за мен над книгата витае усещане за една пропусната възможност.)

Но по-важен за изследването е един втори, по-неспецифициран смисъл на понятието – рецепцията на жанра от Идеологията. Именно с това М. Фадел се занимава отгук насетне, с което навлиза и в същността на работата си. Тази рецепция има своята динамика в разглеждания исторически период. Първоначално, непосредствено след промяната през 1955-45 г., те се оказват в състояние на конфронтация, на радикален сблъсък, доколкото криминалният жанр, „криминалното“ изобщо са възприети като ретрограден остатък от предходната епоха – „буржоазното“ в своя чист вид. „Синият залез“ – романът на Павел Вежинов, граничен във всякакъв смисъл – е емблематичният пример за това, включително и с жанровата си нечистота, с размиването между собствено „криминално“ и „буржоазно-изобщо“.

Тази несъпринадлежност на криминалния жанр към „новата епоха“ в началните ѝ години стои върху самата основа на Идеологията – Лениновите постановки: в едно идеално общество престъплението по условие няма място, а доколкото реално е налице, то може да бъде дело само на външни на новото общество, бивши елементи. – Постановки, които предзадават идеологическите употреби на жанра в българската литература в епохата на соца, където „бившото“ („бивши хора“) задълго става устойчив маркер.

Но романът „Синият залез“ – примерът, фокусиран отблизо в тази част на изследването – е показателен и в друг аспект – че принадлежи на автор, който впоследствие ще се превърне в един от класиците на жанра, не и без решаваща колаборация с идеологическата норма, с изискванията, които Идеологията съвсем скоро ще предяви към жанра, и то в една силна, крайна степен.

4. Именно това сработване, успешното инкорпориране на криминалния жанр е предмет на следващите Трета и Четвърта част на изследването: у-свояването, при-свояването на криминалния жанр от Идеологията. И тук разказът е все така бърз, пестеливо изграден, оставащ на долната граница, нецялостен и необхватен, фрагментарно накъсан, фокусиращ отделни представителни имена и заглавия – основно на „системните“ автори (ако мога да употребя понятиен жаргон от друга сфера) Богомил Райнов и Андрей Гуляшки, създали успешен, и то извънредно успешен собствен модел на жанра и собствен емблематичен герой (а Б. Райнов е и вещь теоретик, макар и в отрицателен смисъл, доколкото в характерния си маниер на изплъзваща се двойственост сам реализира постулатите на западния „черен роман“, които в качеството си на теоретик клейми). Към Райнов и Гуляшки е прибавен и несистемният П. Вежинов, автор на успешни творби в различни периоди от историческия развой на жанра в българската литература. (Но е пропусната необозримата мас-продукция, посредством която криминалният жанр се налага като истинската масова, силно идеологизирана литература през епохата.)

5. Да се върна към развойната структура на изследването: от Третата част се прави плавен преход към Четвъртата, в която – без да е налице някакво ясно, номинално зададено разграничение – интересът постепенно се отмества върху някои характерни микроструктурни елементи на жанра, за да се реконструират механизмите му на

функциониране, които, от една страна, се възползват от всички закони на масовата култура. А от друга страна са отчетени в тази зряла фаза и явления като поява на иронията за сметка на наивния идеологически патос от ранните години. Като цяло изследването насочва към извода, че законите на жанра са по-силни от външните идеологически форматираня отсам и отвъд Желязната завеса: героите са огледални двойници (Боев – Сеймур). Тези наблюдения, съставляващи същинската сравнителна оптика – в хоризонтален план, – са доразвити и затвърдени в **Заключението**.

б. На свой ред аз в заключение бих обобщил по следния начин наблюденията си. Подир една книга на Н. Аретов и няколко отделни статии (Инна Пелева), трудът на доц. Морис Фадел е първото цялостно изследване върху своя предмет в българската литература теория, разработващо собствен периметър, различен от този на Аретов. Той се фокусира върху един определен, силно продуктивен период в развитието на жанра в българската литература – периодът на Студената война, чийто външен идеологически контекст налага известни отражения върху поетиката на жанра, но без да променя общите схеми. Именно това функционално взаимодействие е изследвано. Друга заслуга е, че се въвежда в научно обращение една основна част от модерната западна теория на жанра (въпреки частичното ѝ присъствие вече и на български език, в лицето на Кракауер). Това са достатъчни основания да предложа на уважаемото НЖ да присъди на автора Морис Н. Фадел научната степен „доктор на науките“ в докторска програма „Теория и история на литературата“, в професионално направление 2.1. Филология, за която той пледира.

20.05.2022

проф. д. н. **Пламен Антов**